

Dr hab. Krystyna Barłóg Prof. UR

Wydział Pedagogiczny

Zakład Pedagogiki Specjalnej

Uniwersytet Rzeszowski

Ocena

rozprawy doktorskiej mgr Teresy Segiet pt: „**SYTUACJA W RODZINACH DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W ŚWIETLE MODELU KOŁOWEGO DAVIDA OLSONA**”.

Promotor: Prof. dr hab. Małgorzata Sekułowicz

Bardzo dziękuję Wydziałowi Dolnośląskiej Szkoły Wyższej w Wrocławiu za zaufanie i możliwość recenzowania rozprawy doktorskiej Pani Mgr Teresy Segiet . To szczególne zadanie traktuję jako zaszczyt.

Każda rodzina jest niepowtarzalnym i specyficznym w swej strukturze i relacjach mikrosystemem. Współczesna nauka docenia zależności jakie mają miejsce w systemie rodzinnym pomiędzy jego poszczególnymi elementami. Przyjmując, że rodzina jest systemem wyjątkowych relacji, interakcji i więzi spokrewnionych ze sobą osób, ale i zależności między tymi podsystemami wskazuje się dzisiaj na wyjątkowe znaczenie tych wzajemnych interakcji w obrębie systemu, jakim jest rodzina, i jego relacje ze środowiskiem (O. Speck, 2005, H. R. Shaffer, 2006, M. Karwowska – Struczyk, 2006). W pedagogice specjalnej Irena Obuchowska eksponuje natomiast tę szczególną warstwę domu rodzinnego, którą charakteryzują trzy właściwości: spontaniczność wychowania rodzinnego, empatia jako podstawa wychowania i wszelkich relacji międzyludzkich i intymność wychowania rodzinnego (I. Obuchowska, 1999). W pedagogice specjalnej w odniesieniu do rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością A. Krause przyznaje, że *najczęściej przytaczanymi i znanymi zagadnieniami z tego obszaru są etapy przystosowania się rodziców do niepełnosprawności dziecka, i związane z tym postawy rodzicielskie. Ta wiedza jest dla pedagogów specjalnych wprawdzie istotna, jednak niewystarczająca*”. Zgodnie z obowiązującym współcześnie społecznym modelem niepełnosprawności rodziców postrzegają się jako ważne podmioty oddziaływać wspierających wobec dziecka. Docenia się więc wartość rodziców, rodziny, przy czym kluczowe znaczenie ma tu koncentracja na mocnych stronach rodziców i całego systemu rodzinnego (A. Twardowski, 2012, s. 7, D. D. Mitchell, 2016). Fakt, że w rodzinie pojawia się dziecko z niepełnosprawnością jest bez wątpienia długotrwałą sytuacją kryzysową. Rodzice stają wtedy w obliczu konieczności sprostania jej, i zaadoptowania się do niej. Oczywiście jest to zadanie niełatwe, i wymaga długotrwałej adaptacji (M. Sekułowicz, 2007, s. 46).

Ogromny wzrost zainteresowania badaniami naukowymi rodziny oraz pracą z rodzinami ujawnia potrzebę posiadania, i opracowywania rzetelnych i trafnych narzędzi pomiaru, pozwalających na ocenę rodzinnych relacji, i różnych aspektów funkcjonowania rodziny. Przyjmując teorie rodziny jako systemu społecznego powszechnie przyjmowanym paradygmatem naukowym jest Ogólna Teoria Systemów (OTS), której twórcą jest Karl Ludwig von Bertalanffy. W takiej perspektywie rodzina ujmowana jest jako całość utworzona przez hierarchicznie zorganizowane, niekoniecznie równe interakcje między podsystemami jakimi są jednostki powiązane bliskimi,

intymnymi więziami. Dla zrozumienia rodziny i funkcjonowania jej członków niezbędne jest analizowanie rodziny jako całości. Wiele modeli teoretycznych rodziny zakorzenionych jest w teorii systemowej, a jednym z nich jest Model Olsona, bazujący na trzech wymiarach funkcjonowania rodziny jak: spójność, elastyczność i komunikacja.

Recenzowana przeze mnie praca doktorska Pani mgr Teresy Segiet podejmuje właśnie ten ważny i podejmowany już w badaniach w obszarze pedagogiki specjalnej problem, a zwłaszcza psychologii, skupiający się na ocenie sytuacji w rodzinach dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, a zwłaszcza adaptacji rodziny do trudnej dla niej sytuacji wynikającej z faktu niepełnosprawności dziecka. O ile samo zagadnienie sytuacji rodzin dzieci z niepełnosprawnością intelektualną pojawia się w pracach pedagogów specjalnych, to zagadnienia ukierunkowane na prezentację rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością w ujęciu systemowym w świetle Modelu Kołowego Davida Olsona pojawia się zdecydowanie rzadziej. Tytuł rozprawy wskazuje, że mamy do czynienia z szerokim, modelowym ujęciem zagadnienia sytuacji w rodzinach dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Sama Autorka na stronie 8 wskazuje, że: *problemy poruszane w rozprawie dotyczą sposobów adoptowania się rodziców do trudnej sytuacji spowodowanej niepełnosprawnością intelektualną dziecka"..." Gdy na świat przychodzi dziecko z niepełnosprawnością intelektualną, rzeczywistość wygląda zupełnie inaczej. Pełnienie roli matki czy ojca staje się źródłem wielu negatywnych doświadczeń i trudnych wyzwań.* Odnosząc się do całości rozprawy należy przyznać, że Doktorantka wykazała się bardzo dobrą „orientacją badawczą” i podjęła się problematyki, która jest aktualną w polskiej literaturze naukowej, i nawiązuje do ujęć systemowych, komplementarnych, łączących aspekty uwarunkowań indywidualnych (psychologicznych) i społecznych (pedagogicznych). Szczególnym atutem rozprawy jest skoncentrowanie uwagi na systemowym ujęciu rodziny z wykorzystaniem Modelu Kołowego Davida Olsona.

Dysertacja składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, przy czym rozdział siódmy jest dyskusją wyników badań własnych. Struktura pracy jest czytelna, logicznie uporządkowana, spójna, co może potwierdzać, że Doktorantka zmierzyła się z problematyką trudną, ale dobrze jej znaną.

Tytuł pracy Pani mgr Teresy Segiet plasuje się w problematyce pedagogiki specjalnej. Praca przyjmuje klasyczny układ trójpodziału i obejmuje 179 stron. Przyjęty w temacie pracy problem badawczy został zaprezentowany w szerokim tle uwarunkowań i zależności. W czterech pierwszych rozdziałach, które prezentują się na 81 stronach Doktorantka zbudowała teoretyczny kontekst dla systemowego ujęcia rodziny oraz dla podejmowanych, empirycznych eksploracji. Dokonała poprawnej charakterystyki kluczowych pojęć oraz kategorii, rzetelnie zaprezentowała szerokie spektrum cech, charakteryzujących rodzinę z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną w ujęciu systemu. Cała część teoretyczna napisana jest w sposób komunikatywny w odniesieniu do przyjętej, adekwatnej literatury. Autorka prezentuje tu wieloaspektowe ujęcie pojęcia rodziny, strukturalny model funkcjonowania rodziny, model Kołowy Olsona, jego charakterystyczne cechy w odniesieniu do rodziny. W drugim rozdziale Doktorantka w sposób rzetelny i całościowy prezentuje wiele zagadnień dotyczących dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie. Wiele jest tu informacji na temat zmian dokonujących się w rodzinie, przeżyć emocjonalnych rodziców, czy roli matki i ojca, a wszystkie prezentowane zagadnienia są niezmiernie ważne i zaprezentowane w sposób poprawny. Rozdział trzeci części teoretycznej prezentuje zagadnienia dotyczące stresu, czynniki wpływające na stres rodzicielski oraz wybrane koncepcje radzenia sobie ze stresem (Lazarusa, Antonovsky'ego, Hobfolla). Część teoretyczną zamykają zagadnienia dotyczące wsparcia, czyli

według Doktorantki *sposobu radzenia sobie w trudnej sytuacji*", docenia rolę wsparcia w budowaniu rodzicielskiej adaptacji, eksponuje rolę stowarzyszeń i organizacji. Eksponuje również przekonania religijne rodziców, jako tę szczególną formę wsparcia w sytuacji trudnej rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną.

Całość części teoretycznej stanowi interesującą, oraz rzetelną prezentację zagadnień systemowego ujęcia rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością, radzenie sobie ze stresem, ale i możliwości wsparcia. Pani mgr Teresa Segiet zmierzyła się z problematyką bardzo dobrze. Należy docenić wysiłek Doktorantki w opracowaniu tak dokładnej konstrukcji części teoretycznej zawartej w IV rozdziałach. Drobne uwagi mają zapewne charakter fakultatywny, i mogą być subiektywnym odczuciem piszącego recenzję. Analiza rozdziałów teoretycznych wskazuje bowiem na posiadaną wiedzę i umiejętność jej syntetycznego zaprezentowania z wyeksponowaniem ważnych zagadnień, istotnych z punktu widzenia podejmowanych badań. Dowodzi również o bardzo dobrej orientacji Doktorantki w przyjętej problematyce, oraz szerokiej znajomości literatury z tego zakresu polskiej i obcej.

Kolejną część pracy stanowi prezentacja założeń metodologicznych badań własnych (s. 26), oraz rozdział empiryczny, zawierających analizę wyników badań własnych, który obejmuje 82 strony. Doktorantka w sposób poprawny omawia założenia badawcze oraz organizację badan własnych. Autorka przygotowała badania, którymi objęła 50 diad rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, w początkowej fazie 150 diad. Dobór i opis narzędzi badawczych oceniam pozytywnie. Doktorantka zastosowała trzy interesujące narzędzia badawcze, w tym dwa o ustalonej rzetelności jak : Skala Oceny Rodziny (polska adaptacja FACES IV, i Skala Zmagania się z Kryzysem rodzinnym F-COPES, D. Olsona w polskim opracowaniu M. Radochońskiego i w końcu Ankiety Wywiadu Rodzinnego w opracowaniu własnym.

Praca poświęcona jest bardzo ważnym problemom z zakresu pedagogiki specjalnej, i jest próbą oceny funkcjonowania rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną. W świetle stanu badań jak również dotychczasowych analiz i studiów w obszarze pedagogiki specjalnej wyłania się bezdyskusyjna konieczność analizy tego rodzaju problematyki. Należy podkreślić, że dobrze świadczy to o Doktorantce, jako badaczu, który dostrzega oczekiwane empirycznie, i ważne poznawczo obszary badań naukowych w reprezentowanej dyscyplinie naukowej, ale również o jej doskonałym doświadczeniu w tym zakresie.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Teresy Segiet jest niewątpliwie w wielu zakresach nowatorska, oryginalna, a nawet pionierska szczególnie w zakresie przyjętego problemu badawczego, prowadzonych badań empirycznych, interesujących narzędzi badawczych umiejętnie dobranych do przyjętych celów badań, analiz w pedagogice specjalnej m. in. z kilku następujących względów:

-po pierwsze: Podjęto wysiłek prowadzenia badań własnych z wykorzystaniem modelowego ujęcia rodziny, z wykorzystaniem modelu H. Olsona w kontekście zrównoważonej spójności, elastyczności, komunikacji rodzinnej, zadowolenia z życia rodzinnego, strategii radzenia sobie. Dokonano analizy średnich wartości spójności i elastyczności, ze względu na zmienne socjodemograficzne, oraz korelacji między spójnością a elastycznością w rodzinie, a komunikacją w rodzinie, zadowoleniem z życia, wsparciem, zmiennymi demograficznymi, przynależnością do stowarzyszeń czy religijnością.

Badania tego typu postrzegam jako nowe a nawet pionierskie, interesujące i oczekiwane społecznie oraz nowatorskie poznawczo.

-po drugie: W dysertacji doktorskiej podjęto się nie tylko próby ukazania faktów empirycznych, ale również podjęto próbę ich rozległej interpretacji, przy wykorzystaniu adekwatnej literatury przedmiotu, ale i własnych przemyśleń w tym zakresie i doświadczeń.

-po trzecie: W przedłożonej do oceny dysertacji doktorskiej eksponowaną pozycję zajmują interesujące, niekonwencjonalne narzędzia badawcze nie tylko skoncentrowane na analizach ilościowych, ale również z przyjęciem obserwacji bezpośredniej, wykorzystujące bezpośredni kontakt z osobą badaną, w toku wzajemnych interakcji. Metody te ujmują całościowo analizowany problem, z jednoczesnym wskazaniem indywidualnych potrzeb, nastawień osoby badanej, ale i badacza, który wchodzi w proces stawania się „*pedagogiem specjalnym*”.

-po czwarte: Autorka, i słusznie na podstawie wielostronnej analizy pojęcia rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością w ujęciu systemowym przyjmuje założenia wielowymiarowo, holistycznie, interakcyjnie z eksponowaniem paradygmatów normalizacyjnych, oraz pomocy i wsparcia. W ujęciu tym podstawową wartością jest rodzina, dziecko z niepełnosprawnością jako osoba, jej potrzeby, jej możliwości, szanse na rozwój i autokreację, i wielowymiarowość, szacunek dla potrzeb, i ograniczeń (Karwowska-Struczyk, M. Kościelska, I. Obuchowska, M. Sekułowicz, A. Krause, i inni).

-po piąte: Warunkiem podstawowym jest przyjęcie dla potrzeb dysertacji modelu, jako potrzeby ujęcia prezentowanych zagadnień wiekokontekstowo i interakcyjnie, co jest zgodne z współczesnym modelem niepełnosprawności, przyjęciem humanistycznych paradygmatów, ale i współczesnych problemów pedagogiki specjalnej również w systemie pomocy i wsparcia.

Niewątpliwie można wskazać na wiele jeszcze szczególnych walorów przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej, jak chociażby dobór badanych respondentów do badań (diad), bezpośrednie rozmowy i kontakt z respondentami i ich rodzinami, szczegółową, oraz interesującą analizę przyjętych hipotez roboczych, i wiele innych.

Poprzestanę jednak na wskazaniu tych, które już zaprezentowałam powyżej **uzasadniających konkluzję, że praca w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim.**

Niemniej jednak niektóre ujęcia zawarte w pracy doktorskiej przedłożonej do recenzji mogą być powodem do dyskusji, czy kontrowersji. Niektóre z nich poniżej przedstawiam do dyskusji.

-Część teoretyczna składająca się z czterech rozdziałów jak już wskazałam wcześniej zawiera umiejętnie dobrane kompendium wielokontekstowej wiedzy z zakresu podjętego tematu pracy, i tę część oceniam wysoko.

- Dyskusji i pewnego uporządkowania zgodnego z wymogami metodologii pedagogiki wymaga natomiast rozdział V pt: *Założenia metodologiczne badań własnych*. Rozdział ten ma być wprowadzeniem do badań własnych i uogólnień. Doktorantka odnosi się tu do przyjętej problematyki badawczej, prezentuje cel badań własnych, problemy szczegółowe i założone hipotezy robocze. Zamierzeniem Doktorantki jest opis, analiza, oraz ocena systemu rodzinnego, i jego adaptacji do sytuacji trudnej, jaką jest pojawienie się dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w rodzinie, próba sprawdzenia podjętych założeń hipotetycznych, wskazania zależności w pewnym,

przyjętym ujęciu modelowym. W analizie i konkluzjach, próbach ewaluacji istotne są kryteria oceny, precyzja jest tu warunkiem podstawowym. Istotne jest również badanie zmian jakie zachodzą u podmiotów. Zadania jakie postawiła sobie Doktorantka są bardzo ambitne, czy możliwe do zrealizowania?

-W części empirycznej bywa, że Doktorantka ogranicza się do opisu danych z badań, ale jest i tak, że prezentuje konkluzje na wysokim poziomie ogólności. Należy tu docenić Doktorantkę, jako wnikliwego badacza przyjętej do badań rzeczywistości. Jednocześnie podkreślam raz jeszcze, że w części empirycznej Doktorantka zaprezentowała niezmiernie interesujący dla przyjętego tematu materiał, szereg cennych danych z badań, i informacji prawidłowo dobranych w kontekście analizowanego problemu badawczego. Faktograficznie jest to więc praca bardzo cenna, z mniej znaczącymi błędami.

- I wreszcie dyskusji wymaga przyjęta procedura weryfikacji hipotez roboczych, czy zaprezentowana forma zakończenia, przy czym nadmieniam, że **Doktorantka w pełni zrealizowała założone cele badawcze, oraz poddała je interesującym analizom, z wykorzystaniem interesujących, prawidłowo dobranych narzędzi badawczych, prowadząc rzetelne, systemowe i rozległe badania empiryczne.** Może tylko w przedłożonej rozprawie zabrakło poważnych konkluzji i uogólnień modelowych stanowiących rezultat interesujących i nowatorskich badań i studiów.

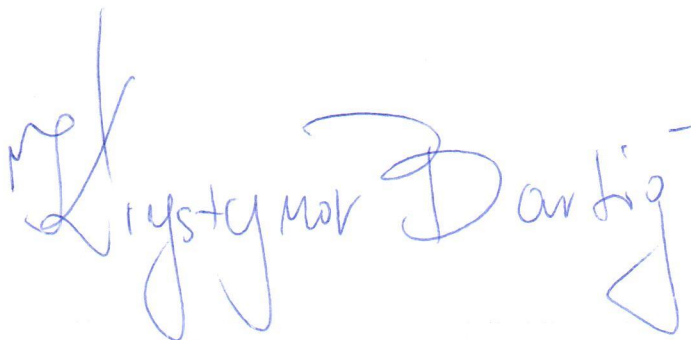
Uwagi końcowe:

Przedstawiłam niektóre problemy i kontrowersje do dyskusji jednak nie po to, aby kwestionować rzetelny wysiłek badawczy Autorki przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej, ale po to aby wskazać, że prezentowane w pracy zagadnienia, a zwłaszcza badania własne są nowe, pionierskie w takim ujęciu dla pedagogiki specjalnej, i oczekiwane społecznie, ważne i złożone, ale i trudne organizacyjnie, w nauce nadal otwarte.

Nie mam wątpliwości co do tego, że dysertacja doktorska Pani mgr Teresy Segiet odpowiada wymogom ustawowym stawianym tego typu opracowaniom. Stwierdzam zatem, że dysertacja doktorska Mgr Teresy Segiet w pełni odpowiada wymogom stawianym tego typu opracowaniom. Uważam, że za włożony wysiłek badawczy, systemowe i pionierskie ujęcie problematyki prace doktorską Pani Mgr Teresy Segiet należy wyróżnić.

Wnoszę o dopuszczenie Mgr Teresy Segiet do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rzeszów – 27 sierpnia – 2019 r.

Handwritten signature in blue ink, reading "Krystyna Dąbaj".